

УДК 331.356.2, 331.548

В.М. Островецьов, канд. екон. наук., доц.,

Г.П. Баб'як, канд. геогр. наук., доц.,

Тернопільський національний економічний
університет

РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

АНОТАЦІЯ. В статті оцінено сучасні соціальні аспекти зайнятості та функціонування ринку праці; здійснено аналіз соціальних та економічних наслідків ситуації незбалансованості на ринку праці; визначено основні завдання та шляхи покращення проблеми регулювання зайнятості та функціонування ринку праці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Вимушений і перерозподілений попити, незбалансованість попиту і пропозиції, регулювання зайнятості, ринок праці, соціальний захист, соціальна напруженість, трудовий потенціал.

АННОТАЦИЯ. В статье оценены современные социальные аспекты занятости и функционирования рынка труда; осуществлен анализ социальных и экономических последствий ситуации несбалансированности на рынке труда; определены основные задания и пути улучшения проблемы регуляции занятости и функционирования рынка труда.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Вынужденный и перераспределенный спросы, несбалансированность спроса и предложения, регуляция занятости, рынок труда, социальная защита, социальная напряженность, трудовой потенциал.

Вступ. *Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.* Реформування економіки України у напрямі до сучасних вимог ринкових відносин робить надзвичайно актуальною проблему використання робочої сили, формування та вдосконалення механізмів ринку праці.

Перехід нашої країни до ринкової економіки вимагає невідкладного і ефективного вирішення найширшого кола теоретичних і практичних завдань. Одне з особливих і актуальних з них – прийняття невідкладних заходів щодо забезпечення соціального захисту населення, зокрема щодо регулювання ринку праці.

Тому виникає потреба розробки адекватної новим умовам соціально-економічної концепції зайнятості населення та формування цивілізованого ринку праці. Все сказане вище свідчить про велике практичне значення, актуальність поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Вивченню політики зайнятості населення в Україні приділяють велику увагу, це – об'єкт дослідження багатьох вчених. Проте наукові розробки, які здійснювалися в минулі роки, потребують переосмислення та перегляду відповідно до сучасних умов. Неабиякої уваги заслуговують праці О. Амосова, В. Васильченка, Н. Коваленка, Л. Колешні, Е. Лібанової, В. Петюха, С. Трубича та ін., в яких розглянуто питання зайнятості населення та функціонування ринку праці.

Постановка завдання. *Мета статті.* Враховуючи особливості сучасних тенденцій у розвитку економіки України робиться спроба оцінити соціальні та економічні аспекти зайнятості населення та функціонування ринку праці. *Методи.* Системного аналізу, синтезу та ін.

Результати. *Виклад основного матеріалу дослідження.* Проблема зайнятості стала предметом підвищеного інтересу вчених і практиків. Розглядаються різні аспекти зайнятості, робляться спроби, у яких з наукових позицій обґрунтовується потреба комплексного і системного управління зайнятістю населення, використання трудового потенціалу суспільства.

Спрямованість і глибина економічних перетворень залежить від принципових позицій, закладених у концепцію зайнятості, від розуміння її соціальної суті і внеску такої програми в загальну стратегію господарського

розвитку. Недооцінка політики зайнятості є однією з головних причин виникнення соціальної напруги в нашому суспільстві. Ресурсний підхід до людини в сфері праці став переважаючим і перетворився на основну цільову установку в сфері зайнятості і в застійний період.

Недооцінка інтересів людини в сфері праці, проголошення працездатного населення необхідним ресурсом у всій повноті дуже відчувається сьогодні, коли до чітко визначених раніше соціально-економічних проблем зайнятості жінок, молоді, осіб старших поколінь, проблем незбалансованості робочих місць і трудових ресурсів додалися ще кризові явища в економіці, деформація мотивацій до праці та зниження життєвого рівня населення.

Нині виникла об'єктивна потреба формувати нову модель зайнятості з гуманістичним спрямуванням завдяки залученню системи соціальних показників і заходів, спрямованих на формування найбільш корисних для суспільства соціальних якостей особистості, де активним елементом розвитку людини стала б сфера праці і гідний рівень життя людини. Раніше вдосконалення соціальних заходів втілювалося через соціальне планування як на рівні первинного трудового колективу, так і на рівні суспільства.

Впровадження ринкових механізмів є новітньою проблемою для всієї економічної науки, оскільки, ринкова трансформація економіки передбачає подолання деформованої зайнятості населення, банкрутство багатьох підприємств, радикальні зміни у психології людини, переоцінку її цінностей.

В процесі ринкових перетворень зіштовхуються і знаходять компроміси старі і нові роботодавці. На ринку праці робоча сила починає виступати вже не в своїй попередній якості безправного і невільного виробничого ресурсу, а в новій для себе якості – суб'єкта економічного життя.

Враховуючи це, важливо повною мірою усвідомити, що забезпечення і підтримування рівня зайнятості населення, збереження перспективних і створення нових прогресивних робочих місць не може залишатися поза увагою

владних структур країни. І тому вже зараз необхідно розробити державну концепцію ринку праці.

Ринок праці — найбільш складний з всіх ринків ресурсів. Він забезпечує рух товару «робоча сила» відповідно до руху капіталів і товарів.

Аналіз ситуації, яка складається на ринку праці України, з позицій критеріїв цілеспрямованості, дозволяє зробити висновок про наявні розходження між попитом і пропозицією робочої сили (у вигляді перевищення пропозиції над попитом), що може бути охарактеризоване як незбалансованість, бо вказана невідповідність: не дозволяє забезпечити належну соціальну спрямованість становлення і функціонування ринку праці; не тільки не виступає цілеспрямованим засобом, способом вирішення проблем зайнятості населення, але, навпаки, гальмує вирішення ряду проблем: по-перше, знижується ефективність виробництва у зв'язку із недовикористанням трудового потенціалу певної частини працівників, по-друге, виникають соціальні проблеми, а по-третє, швидкими темпами зростає безробіття.

В господарській практиці спостерігається завищення чисельності працюючих порівняно з реальною потребою. Подібне перевищення з позицій соціальної спрямованості зайнятості населення і використання трудового потенціалу, дозволяє забезпечити: створення додаткових робочих місць, організацію суспільних робіт, створення умов для самозайнятості; велику територіальну та професійну мобільність незайнятого населення; пріоритет роботодавця і розширення свободи носіїв праці; підвищення дієвості заходів щодо формування зайнятості і цілеспрямованого регулювання ринку праці; формування єдиного механізму економічної оцінки працівників на основі колективно-договірної системи; підвищення престижу добросовісної праці, усунення відхилень від основних принципів розподілу і споживання, пов'язаних з існуванням «тіньового» розподілу.

Отже, на відміну від існуючої ситуації, для якої характерним є перевищення пропозиції над попитом і, яку ми кваліфікуємо як незбалансованість,

перевищення попиту над пропозицією слід визначити як ситуацію збалансованості.

Незбалансованість проявляється у вимушеному переключенні попиту роботодавців з працівників однієї якості на інших, як правило, на працівників з вищою якістю індивідуальної робочої сили, які краще задовольняють потреби роботодавців, а також на працівників-мігрантів, які купляються за більш низькими цінами (перерозподіл попиту з внутрішнього ринку праці на зовнішній). Вимушене переключення попиту веде до формування штучного, завищеного попиту на працівників, які швидше адаптувалися до ринкових перетворень. В цілому вказані процеси деформують структуру зайнятості, з однієї сторони, і посилюють її диференціацію з іншої. Перерозподіл попиту є однією з причин розширення процесів неорганізованого перерозподілу робочої сили і формування стихійного ринку праці. Сказане дозволяє виділити окремо ще дві категорії, які характеризують незадоволений попит:

- *вимушений попит* (вимушена зміна структури зайнятості під впливом ринкових перетворень, збільшення обсягів виробництва та розширення асортименту продукції, яка йде на експорт);

- *перерозподілений попит* (збільшення частки «тіньового» ринку праці і розширення міграційних каналів реалізації трудового потенціалу).

Вимушений і перерозподілений попити утворюють разом прихований незадоволений попит.

Неминучою реакцією на незбалансованість попиту і пропозиції є зниження реальних доходів від трудової діяльності. В умовах ринкової трансформації економіки ця реакція проявляється через штучну лібералізацію цін при одночасній відсутності ринку та механізмів їх державного регулювання.

Оцінюючи сучасний стан ринку праці та прогнозуючи очікувані тенденції його розвитку в контексті реформування економіки слід виходити з того, що незбалансованість факторів виробництва при існуючих методах її усунення залишається суттєвим фактором, який негативно впливає на соціально-

економічну ситуацію в державі. Це зумовлено, по-перше, високим рівнем нагромадженої незбалансованості, яка «тисне» на умови реалізації трудового потенціалу та на стимули до праці, по-друге, для стабілізації і зниження темпів наростання незбалансованості став активніше використовуватися механізм ринкового регулювання зайнятості, а по-третє, сама незбалансованість і методи щодо її подолання призвели до розвитку ряду негативних процесів в сфері соціально-економічного розвитку.

Найбільш загальним економічним результатом дисбалансу на ринку праці є його негативний вплив на процес використання трудового потенціалу. Відзначимо деякі напрямки, за якими він реалізується.

Економічні наслідки ситуації незбалансованості пов'язані перш за все з недотриманням економічного ефекту, який виступає результатом деформації системи розподілу робочої сили і послаблення стилів до ефективної і якісної роботи. Незбалансованість попиту і пропозиції веде до прямих економічних збитків, які пов'язані перш за все з діяльністю значної частини робочої сили в «тіньовому» секторі економіки та існує в таких формах, як, наприклад, незаконне використання ресурсів для виробничої діяльності поза межами суспільно організованого виробництва, відмивання «брудних» грошей, прикривання доходів від оподаткування.

Соціальні наслідки ситуації незбалансованості виступають як проблеми, пов'язані з тим, що різні соціальні групи неоднаково реагують на посилюючий дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу. В гіршому становищі опиняються люди, які працюють в бюджетній сфері та в галузях, орієнтованих на споживача. Реальна заробітна плата цих категорій населення в міру наростання незбалансованості неухильно знижується, причому вона не компенсується державними заходами щодо росту доходів (підвищення мінімальних заробітних плат, введення субсидій і т. п.). Особливо гострою є проблема зниження реального змісту заробітної плати для малозабезпечених сімей (які в переважній більшості мають велику кількість дітей). Відносному

погіршенню становища осіб з фіксованими доходами сприяє тенденція до зниження темпів росту реальної заробітної плати. Все це збільшує диференціацію в умовах відтворення трудового потенціалу.

Виходячи з такої складної ситуації, важливим завданням державної політики зайнятості є регулювання відтворення робочих місць, що має стати основною складовою механізму регулювання зайнятості населення. Важливість функціонування такого механізму проявляється, в першу чергу, у випадках, коли на ринку праці пропозиція перевищує попит на робочу силу.

Висновки. Механізм управління зайнятістю та функціонуванням ринку праці має бути еластичнішим, чітко реагувати на зміни в суспільстві, де живуть і працюють люди, різні за рівнем розвитку, свідомістю, інтересами, дисциплінованістю тощо. З урахуванням цього, основна увага повинна приділятися виробленню змістовних аспектів зайнятості за рахунок керування нею.

З іншого боку, можна зробити висновок, що тимчасові заходи, якими б вони не були, не розв'яжуть проблеми зайнятості населення. Пріоритетними в боротьбі з безробіттям мають бути: державна концентрація стимулювання економічного росту, підвищення обсягів сучасного виробництва, які повинні розглядатися як найважливіші умови підтримання і створення додаткової зайнятості, а також створення Національного фонду зайнятості, який фінансував би державні програми допомоги особам, що втратили місце праці, перепідготовку, компенсацію часткового безробіття.

Для вирішення цих завдань необхідно:

- визначити загальні законодавчо встановлювані принципи організації зайнятості на підприємствах всіх форм власності;
- розробити механізм гнучких форм зайнятості, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалась, не створюючи соціальної напруженості при звільненні працівників;

- забезпечити економічні і правові умови для введення нової концепції зайнятості;
- законодавчо закріпити роль інституту соціально-трудового партнерства в питаннях регулювання зайнятості населення (на загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях і рівнів підприємств);
- чітко розмежувати повноваження в сфері регулювання зайнятості між державними органами управління і органами виконавчої влади, регіональних суб'єктів;
- створити систему державних мінімальних гарантій зайнятості населення і механізм їх забезпечення;
- здійснювати соціальний захист населення, запобігаючи зниженню рівня життя населення, шляхом росту заробітної плати та інших грошових доходів населення;
- розробити механізм міжгалузевого регулювання зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилишин Б. Зайнятість населення: як сформувати інноваційну складову. – Урядовий кур'єр. – 2007, 3 липня. – С. 6.
2. Маршавін Ю. Державне регулювання ринку праці в Україні. – Соціальний захист. – 2005, №3.
3. Трубич С., Качан Є. Сучасна парадигма української моделі зайнятості населення. – Тернопіль, 1999. – С. 24-29.
4. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / Долішній М.І., Злупко С.М. та ін. – Ужгород: Карпати, 1997. – С. 59.
5. www.ukrstat.gov.ua – Державний комітет статистики України (розділ “Експрес-випуски”).

6. www.gmdh.net/pop/uarticle.htm – Населення України. Статті та аналітичні матеріали.
7. www.yes.ukraine.org/en/index.html